

BIBLIOTEKA

E

814-32

1427

SHTETIT

GJIROKASTËR

Eglantina
Mandia

Lisa
të
mëdhenj

dy
novela

85H-52

1422

Eglantina
Mandia

LIBRARY
1951

Lisa
të
mëdhenj

•
dy
novela

85H-52
1422

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

Dasma

1

Gruaja zbriti me të shpejtë shtegun e malit me një dridhje e një mallëngjim që nuk i kishte provuar prej kohësh. Lufta është një shok i zyrtë. Viti 1920 që më tepër se masakër. Gruas iu drodh trupi, megjithëse ishte korrik.

«Ikte Abdyl Shabani vetë i pestë. Në shpinë të një kali me pak kallamoq ngarkue. Gjithë gjindjen fukara e pa kurrfarë faji, i lidhi detashmenti çetnik e i copëtoi me bajonetë, — shkoi nëpër mend gruaja, — i mbuloi trupat me dhé e me thupra, për të fshehë krimin, por Islami, megjithëse i varrue me trembëdhjetë varrë, nuk pati vdekë dhe mbërrini deri te ne, të na kallëzonte ç'kishte bawaki. Se i ikën vdekjes njeriu me trembëdhjetë varrë në trup, nuk e kisha besue pa e pa me sytë e mi! Jo, — vijoi gruaja, — nuk due të mendoj për vdekje, veç ç'të baj, kur asht e rrethueme Galica dhe Drenica e mbushun me ushtarë.»

Ajo donte të mendonte diçka tjetër të bukur e të lehtë, diçka që t'i kujtonte një çast a orë të qetë. Por ditë të qeta nuk po gjente. Orë të bukura e të ndritura, po,

veç të qeta asnjëherë. Ajo donte t'i përmblihte të gjitha orët, por ato mërgonin nga vetja, diku fshiheshin, si zogjtë e trembur nga tufani. E tufani ishte i egër.

*Mori Hasime, more bi,
Ç'kije, Hasime, qi qan ti?
Unë qaj për dy vëllazni,
Fikë ma kanë të zezën shpi.*

Nga i vinte kjo këngë?

«Motër Hasime, — tha gruaja me zë të lartë, — ndofta kanga jote asht mendimi që po kërkoj e s'po e gjej. Ishe nuse e bukur, si nuset tona veç! E more hakën e vëllazënve, motër. E të mbyllën në burgje të errëta, e thanë: «e kemi robinë Hasimenë, mund të bëjmë ç'të duam me të!» Po në qelinë e burgut ishte një shtambë, e ti, nuse, për të ruejt veten, e vrave dhunuesin. Trupi yt i bardhë, ma i bukur u ba, mbulue nga gjaku në sheshin e burgut të Nishit.

E sot, motër, në kangë vjen tek unë e mendim të bukur po kërkoj prej teje. Për vdekje nuk due të mendoj, po si të baj, Hasime, që e shoh trupin tand të bardhë të skuqun nga gjaku e Drenicën mbushun me ushtarë të kralit.

Unë po shkoj te nana e Azemit. Due të mendoj pak për shtëpinë e re. Shtëpinë që ia ngriti Azemit Galica. Due të mendoj, kur kam hy nuse për herë të parë në atë derë. E po më dhimbset Sherifia, po më dhimbset fort, që duhet ta lajë kullën e sapondueme përsëri, të marrë rrugët e të ikë pa plang e pa shtëpi.

Shumë vjet të jetës së tyne këto nanat tona po i kalojnë kështu, pa nxjerrë asnjë ankim, asnjë ofshamë. Po këtë verë asht gëzue Sherifja. Fare pak kohë ka në kullën e re.»

Gruaja ecte me kujdes. U ruhej pritave e hafijeve.

«Asht kohë pune e njerëzit nguten ta futin grunin brenda, pa ia behë rrebeshi», mendonte.

Po binte muzgu.

Gruaja priti natën, e fshehur. Dritat e Galicës u fikën njëra pas tjetrës. Nata ishte e kthjellët.

«Erdhi koha», mendoj gruaja e hyri në Galicë me hapa të shpejtë. Ecte pa u ndier. I shmangej rrugës kryesore e më në fund u gjend përballë shtëpisë. «Po kjo asht një kullë tjetër. Asnjë ferkem nga kulla ku hyna nuse», — foli përsëri gruaja me zë, që të ndalonte të trokiturat e zemrës.

Nuk ishte as njëzet e pesë vjeçe gruaja, por i dukej se patën kaluar mote qysh kur mbante fustan të lehtë si të gjitha nuset e hynte në dhomën e Azem Bejtës. E Azem Galica, me sytë si gaca të ndezura, rrëmbente nusen, që e kishte pritur aq gjatë, me dorën e tij të fortë, Vitet ishin pak, por asaj i dukej tepër larg pritja e ankthi i kampit të Rudnikut, ku disa herë e qau si të vdekur Azemin. Kjo kishte ndodhur dikur moti.

«E njeriu mund të jetoka për një dekokë, njëqind vjet rrumbullak, — foli Shota. — A je plakë kështu nuse? Je plakë nga dhimbja e nga pushka e të ka humbë kanga. Të ka humbë e nuk po e gjen, veç kur do të mësysh nga Çiçavica?»

Nëna e Azemit u ngrit nga gjumi e nuk po e kuptonte përse po lehnin kështu qentë.

Ndezi llambën e bëri dritë.

Shota qëndronte e mbështetur pas murit.

Hëna verdhonte mbi mullarët e barit e nata dukej e pikëzuar me ar.

Shotën po e tundonte malli e nuk e dinte a kishte pasur në jetën e saj një natë të tillë të hënëzuar, që hynte deri në thellësi të kullës së tyre në Radishevë, kur ajo ishte Qerimja, Shota e vocërr sa grima, apo kjo pati qenë një ëndërr e kurrë e jetuar?

— Kush asht? — pyeti Sherifja.

— Hape, nanë, jam unë, Qerimja.

Shota hyri me vrull e ato mbetën të heshtura në një përqafim të gjatë.

— Mos u tut për ne, se jemi krejt mirë, — tha Shota.

— A jeni ju të gjithë mirë? — Zëri i Sherifes ishte i gëzuar dhe i lehtësuar nga ankthi për të birin.

— Po ju si jeni? — pyeti Shota.

— Për bukuri. Ja edhe kulla.

— E shoh. E bukur si nuse. Era gëlqere po i vjen, — tha Shota, ndërsa ngjitnin shkallët.

— Nuk asht terë ende, — tha Sherifja.

Shotës i theri në shpirt. Barrë të rëndë mbante mbi supe. «Ti je grua, shko në shtëpi, grua. Zjarri shuhet në vatër. Shko pranë vatrës, pranë sofrës, pranë djepit, grua!»

Nuk ia tha kurrë njeri me zë të lartë. Po kjo ishte hija e saj. E kishte këtë emër të butë: grua. Brenda vetes mbante edhe zjarrin e vatrës, edhe erën e sofrës, edhe ninullën e djepit.

Shota shtrëngoi dorën rreth brezit stolisur me fishekë.

— Po ju si keni jetue? — pyeti.

— Si veshka në mes të dhjavit, a s'po e sheh? E kam edhe një lopë, gumësht e djathë të njomë me kulaç. Të ka marrë malli?

— Boll, besa, — tha Shota, që e pati dashur Sherifen që ditën e parë. «Ndofta thjesht se asht nana e Azeomit, — mendoi. — E ata ngjasojnë si dy pika uji.»

— E pe grunin, Shotë? — pyeti Sherifja.

Kishte një fije krenari e gëzim në cdo lëvizje të nënës. Sherifja qëndronte përballë me flokët e rëndë, të thinjur para kohe, me zërin e ashpër prej burri. Shtat-hedhur, si e prerë për rrobën drenicake, nëna ruante brenda vetes qëndresë e forcë.

— Kam kalue përmes kallinjve, — tha Shota, — të naltë, të shëndoshë.

— Po ngutet Galica t'i mbushë hambarët, që të mos ia ketë frikën as dimnit e as kralit, — tha Sherifja e ia ngriti fitilin llambës.

Do të dëshironte edhe Shota ta gëzonte nënën. Do të dëshironte t'i thoshte që sot e tutje nuk do të jetë nevoja t'i tremben askujt. Se hambarët me grurë nuk do të digjen së bashku me kullat, se kallinjtë e grurit nuk do të stërpiken me gjak e me lot. Por ajo kishte ardhur duke u dredhuar pritave.

— Asht rrethue Drenica. Asht e mbushun me ushtarë të kralit, — tha Shota.

— Dale të të shohë pak nana. Je dobësue, Shotë, — tha Sherifja, ndërsa vendosi llambën mbi oxhak.

— Nga rruga e gjatë.

— Drejt e nga Çiçavica?

— Drejt. Azemi të çon të fala e të porosit të bash si të bash e të largohesh.

— Ani.

Asnjë ankim. Asnjë pyetje. Gjithnjë kështu.

Figura e Sherifes luhatej e nuk binte. Lojë e flakës së llambës.

Shota kishte mall. Kishte mall për çdo gjë. Edhe për erën e lehtë të drurit të ri në kullë. Edhe për shtrojat e bardha. Edhe për atë fëmijë, që po flinte e qetë në minder. Ishte vajza e vogël e vëllait të vrarë të Azemit. (I vetmi fëmijë i asaj kulle.)

Shota u gjunjëzua. U përkul e preku flokët e verdhë të vogëlushes, që flinte me një frymëmarrje të lehtë.

Vetëm tre vjet e ndanin me të birin.

Dikur i mbanin në djepe, pranë njëri-tjetrit. «Një çikë e një djalë me yll në ballë», — thoshte atëherë Sherifja. Po vajza ishte zgjatur, këmbët i dilnin jashtë shtrojës, të holla, si të tejdukshme. E djali «me yll në ballë» nuk ishte më.

— Qenka rritë Shqipja, — tha me zë të lartë Shota.
— E ka thanë Azemi se do të bahet shqipe mali, — tha Sherifja.

Shota nuk e hoqi dorën nga flokët e butë të Shqipës.

«Baptije Seferi, vetë e dymbëdheta, e ka përcjellë Idrizin në Kaçanik e Moraçe, — mendoj gruaja. — E ti, Shotë Galica, dikur ke ndie dhimbjen e lindjes. E ajo ka qenë një ditë e bukur, e bardhë, si për çdo nuse. Po Baptije Seferi e ka ndjekë burrin me dymbëdhete carrokë në mal e në luftë. Grueja që ka mundë t'i lindë burrit dymbëdhete fëmijë e të mos i ndahet pushkës, asht grueja ma e lumtun e Kosovës! E qindra mijëra gra të tjera ka Kosova!»

Shota u ngrit me kujdes e u shtrëngua ndër armë.

— Hallall, nanë, se më duhet të shkoj!

— Të shkosh? A nuk ban të pushosh pak?

— Jo, më presin shokët.

— Nuk po të la nana pa u çlodhë pak. Fli, se po të goj vetë. Fli pak, Qerime, se një gotë tamël po ta nxeh. Fli, e mira e nanës! Unë po të baj rojë, mos ki dert, të goj me kohë për Çiçavicë.

Shota u ul pranë Shqipes. Mbështeti kokën në jashtëkun e bardhë. Ndjeu frymëmarrjen e lehtë të vogëlueshes dhe e mbështolli era e gëlqeres së re.

— Nesër edhe unë po e lëshoj lopën e po iki, — tha Sherifja duke dalë nga dhoma.

Shotën e këputi gjumi menjëherë. Kur u kthye me qumështin e bukën në dorë, Sherifja mbeti e hutuar. Gërsheti i nuses, i zi, i trashë, kishte rrëshqitur pranë flokëve të verdhë e të butë të Shqipes. Fytyra e Shotës në gjumë, e bardhë, e bardhë si biluri. Një dorë në pushkë e tjetrën ndër flokë të së voglës. Sherifja la qumështin në vatër. Lotët iu ngjitën e po i mbërthenin grykën.

«Ç'asht kështu me ty, plakë, që po të lëshon zemra krejt», — tha me zë të ulët.

Mjegulla e lotëve po i shpërndahej me zor. E sendet i lëviznin si ndër ujë.

«Sokolesha e nanës, kushedi sa kohë ke pa fjetë. Të bani jeta burrë, bijë, të shkoi rinia nëpër male, pa njohë dyshek e ditë të bardha. Në vend të fëmijës, të mbeti pushka në dorë, moj e bardha e nanës. E pate ti një djalë, o Shotë, e nana nuk mundi të ta ruejë, e nana nuk mundi të ta rritë, po ti asnjë fjalë, moj bijë.»

Shota po i nxirrte mallin e Azemit.

Nuk i bënin këmbët të largohej nga dhoma ku flinin ato të dyja. Shota me Shqipen e vogël. Të gjitha ato sende që e gëzuan dhe e qetuan zemrën e Sherifes tani nuk do t'i shihte më.

«E ti, more burrë, në luftë kur ke ra, — mendoi Sherifja, — katër djem i ke lanë pas vetes në kullë. Po sot vetëm me një sy po shohim. Veç Azemi e bija jo-

në Mihania po gjallojnë. Në çika kulla do të mbesë. Çikat e Kosovës në armë janë shtrëngue, o bacë. E ti këtë nuse nuk ke mujtë ta shohësh. I lumë do të ishe me arritë gjysh me u ba, por fort pak burra në Kosovë po arrijnë, se po kositen si bari, pa u rritë mirë», — tha Sherifja, këtë herë me zë e doli të shihte edhe një herë lopën në haur.

Iu afrua kafshës e ndjeu fërgëllimën e trupit të ngroh-të. I lëmoi lëkurën e ndritur e i ngriti kokën. Rrezja e hënës pasqyrohej në sytë e mbushur me lëng, si lot, të kafshës së gjorë!

«Mos u mërzit, moj Laramane! — tha gruaja. — Kisha dashë edhe ndonjë ditë së bashku ta kalojmë, se fort e butë, me sy si mëndafshi më je.» Sherifja i dëgjoi bari-njtë që po mblidhnin bagëtinë. Nxori lopën te dera e i tha çobanit:

— Në qoftë se nuk jam në shtëpi, në darkë çoje te të zotët, bir, se ti e di fort mirë se kush na e ka falë.

E shtyu lopën si të donte të largonte bashkë me të edhe mendimin! «Kur të zgjohet Shqipja e të mos të të gjejë, do të të kërkojë.»

Sherifja i ngjiti shkallët shpejt e shpejt, që të zgjon-te nusen, por u pendua e zbriti t'i bënte gati diçka për rrugë. — Si e kam humbë krejt, — tha.

«E tash erdhi ora. Një çerepare të ngrohtë me djathë të njomë po u çoj djemve në Çiçavicë. Bahu gati për rrugë Shotë. Se rruga asht e gjatë. E gjatë dhe e vështirë kjo rruga jonë. Ma e lehtë me dekë e ma vështirë me jetue.»

Por ende nuk ishte ngjitur në shkallët e para të kullës, kur një zë e bëri t'i mbeteshin hejbet në dorë. U drodh dhe shtangu, në këmbë.

— Hapni dyert!

Zëri ishte i egër, E me gjuhë edhe më të egër.

«Xhandarët», u step Sherifja, si të donte t'i ndalte të trokiturat e forta të zemrës. I ngjiti shkallët dy e nga dy. Kur u dha në derën e kullës, e madhe, e rreptë, me sy që i flakërinin, si të Azemit, Shotë Galica ishte ngritur e shtrënguar ndër armë.

Vetëm Shqipja e vogël flinte, si të mos ndodhte asgjë rreth saj.

— Të mora më qafë, çikë, që më hangërt gjarpni! — tha Sherifja.

— Isha duke pa andërr, — tha Shota. — E ti, loke, mos ki dert për mue. Merre Shqipen dhe shkoni, po të mundeni të kaloni në ndonjë shteg.

«Bukur po di me ta largue të keqen kjo nuse», mendoi Sherifja, ndërsa tha: — Janë mizëri, Shotë.

— Kërkojnë Azemin, — tha Shota.

— Prit pak, nuse, — tha Sherifja e doli me vrap.

Nuk u vonua asnjë çast. Erdhi me një pushkë e disa gjerdanë fishekë.

— Ata kujtojnë se e gjejnë të çarmatosun kullën e Azem Galicës, — tha.

Sherifja e Shota u përqaftuan e zunë vend përbri dritareve të vogla të kullës.

«Kështu paska qenë kismet, — mendoi Shota, — këtu ku filluem pushkën me Sherifen, këtu ta mbarojmë së bashku!»

«Ma baj hallall edhe ti, Azem, ma baj hallall, se nuk munda me të dhanë një mashkull, se nuk munda me ta mbushë kullën me zana të gëzuem fëmijësh, po me krisma e me gjamë pushke.» Shota qëllonte pa pushim Shtinte drejt e në shenjë.

— Nuk duem të mbjellim vdekje, — tha ajo, me zë. — Duem të mbjellim grunë, Sherife, po nuk na lanë. Galica korr grunë. Këta korrin plumba. Kërkojnë vdekjen në arat tona. Nuk do t'u japim çerepare, se duen kokë, E sa ma shpejt gratë ta lanë furkën e drugën, aq ma mirë do të jetë!

— Këta po duen me na farue krejt, — tha Sherifja e skuqur e tëra, kokëjashtë. Shamia i rrëshqiste ndër supe — Dashkan të rrimë duarlidhun, jo, bre Shotë, armë na duhen. Vetën ta lajmë me nder, ndigjon?

— Të ndigjoj, — tha Shota.

Lufta ishte shtrënguar rreth kullës. Sherifja e Shota i kursenin fishekët.

Sherifja vikaste emër për emër burrat e Galicës.